

DE Lianne Damen
SMEEKBEDE

ROMAN

‘Mijn meester, ach neemt mijn bede aan,’ schrijft een oude, vrijgemaakte zwarte vrouw, Dédé, in 1795 in Suriname aan haar voormalige meester in Holland. Deze bijzondere brief, die nooit op zijn bestemming aankwam en pas in 1980 in de National Archives in Londen werd teruggevonden, ligt aan de basis van *De smeekbede*.

Lianne Damen ontrafelt waarom Dédé zich met haar roep om hulp wendt tot uitgerekend de man die haar jarenlang in eigendom had. Het schrijnende contrast tussen het leven van Dédé, geboren in slavernij, en dat van haar meester, een Utrechtse jurist die zijn gezin achterliet om in Suriname fortuin te vergaren, komt stukje bij beetje bloot te liggen in deze indringende historische roman.

‘Historische gebeurtenissen uit het collectieve geheugen worden verwerkt tot een sfeervolle, beeldende en prachtig geschreven roman.’ – Aspha Bijnaar, socioloog, schrijver en oprichter/directeur van EducatieStudio

© CHRIS VAN HOUTS

LIANNE DAMEN (1969) studeerde geschiedenis aan de Universiteit Utrecht. Ze was lange tijd uitgever bij verschillende uitgeverijen, waaronder KIT Publishers (Tropeninstituut). Momenteel is ze zelfstandig redacteur, scenarioschrijver en auteur.

www.uitgeverijorlando.nl

9 789493 081413

LIANNE DAMEN

De smeekbede

uitgeverij
ORLANDO

© 2020 Lianne Damen

Omslagontwerp Bij Barbara

Omslagbeeld Jonathan Eastman Johnson (1824-1906),

Dinah, Portrait of a Negress (ca. 1867)

Brief van Wilhelmina van Kelderman uit 1795 (HCA 32/690-1), opgeslagen
in het archief van het High Court of Admiralty in The National Archives
van Kew in Londen

© Foto auteur Chris van Houts

Zetwerk Pre Press Media Groep, Zeist

ISBN 978 94 93081 41 3

NUR 301

www.uitgeverijorlando.nl

DE BRANDWOND boven haar borst zag zwart met rood. Het gele vocht dat zich om de gezwollen wond ophoopte, glinsterde in het schijnsel van het schamele licht dat de hut binnenviel. De twee letters met het hartje erboven waren door de zwellen van het vlees niet meer van elkaar te onderscheiden. Een opdringerige stank van diarree vulde de hut. Verscholen achter haar moeder en de *dresmama** bekeek Dédé het meisje aandachtig. Ze zag dat de jonge vrouw, die pas sinds een paar dagen bij hen was, rilde en zweette tegelijk. Vanaf haar rieten matje in de hoek reageerde ze nauwelijks op de mensen die zich om haar heen hadden verzameld. Ook Dédé zag ze niet. Het meisje was enkele dagen eerder aan land gekomen en op de markt verkocht. De *blankofficier* had zich niet in de hut gewaagd. Met een zakdoek voor zijn mond had hij Dédés moeder en de medicijnvrouw bij de deur toegeschreeuwd: ‘Zorg dat ze blijft leven, ze heeft een hoop geld gekost.’ Zonder op antwoord te wachten, had hij zich omgedraaid en was tussen de palmbomen uit het zicht verdwenen.

De vrouwen hadden de wond met een papje van kruiden verzorgd en haar lijf gewassen. De besmeurde doeken hadden ze uitgespoeld en in de zon te drogen gehangen. Het meisje was twee weken ziek geweest en was niet doodgegaan.

Op de avond van de dag dat de meester het meisje beter had verklaard en naar het veld had gestuurd, nam haar moeder Dédé bij zich, haar dicht tegen zich aan duwend. Ze wreef met haar eeltige duim over de zachte huid van Dédés hals. Dédé wist wat er zou volgen. Ze kroop nog dicht tegen haar moeder aan. Ze hield ervan naar haar moeders stem te luisteren, al kende ze haar verhalen inmiddels van buiten.

* Zie de verklarende woordenlijst achter in het boek.

‘We zijn met minder mensen aangekomen dan we vertrokken. Ik heb ze onderweg horen sterven.’ Haar moeder keek Dédé even aan en richtte haar blik meteen weer op de grond, alsof ze zich schaamde, bang was dat Dédé bij haar naar binnen kon kijken als ze elkaar bleven aanstaren. Dingen zou zien die ze niet wilde vertellen. Nog niet wilde vertellen. Dédé vreesde de delen van haar verhaal die ze niet te horen kreeg.

‘Alleen de gezichten van degenen die bij me lagen, heb ik onthouden,’ vervolgde haar moeder. En die van de enkelen uit haar eigen dorp, die verder van haar vandaan vastgeketend waren, weggedoken in een hoek van het schip. Onder hen een voorname rechter, een raadsheer, zonen en dochters zoals zichzelf, maar ook een paar bedienden en slaven, meisjes als het zieke meisje in hun hut. ‘Eén gezicht wil ik graag vergeten, maar het lukt me nog altijd niet. Ze staart me in mijn dromen met haar ontzielde ogen aan. Pas na een dag hebben ze haar weggehaald en overboord gegooid.’

Even keek haar moeder naar haar handpalmen, die dof wit waren met grauwe strepen. Ze wreef met haar wijsvinger verbeten over een van de groeven, die korter leek dan de andere. Ze kuchte een droog hoestje en vertelde verder. Ze was ruw uit hun dorp weggerukt. Weg van haar huis, haar ouders, haar zussen en broers. Van de waterplaats, hun tuintje en de kippen. Ze kon de bomen nog ruiken, het veld en de stoofpot van haar moeder. Weer keek ze Dédé aan. Die wist wat ze nu zou gaan zeggen. Dat ze zoveel op haar oma leek. Dezelfde ogen, dezelfde zachte huid, de haar-tjes in haar nek. Dezelfde naam. Een voorzichtige glimlach.

‘Vele dagen hebben we gelopen, Dédé. Weken misschien. Opgejaagd door gewapende mannen van de stam die de onze had overmeesterd, na een bloedige strijd. Als krijgsgevangenen werden we meegevoerd.’

Ze liep met een keten om de hals, vastgeklonken aan de mensen voor en achter haar. Ze moest harder lopen dan de ketenen toelieten. Onderweg was ze haar zus kwijtgeraakt. Bij het stenen fort aan de kust waren ze overgedragen aan blanke mensen. De zee had ze nooit eerder gezien. Mensen met een doorschijnende huid ook niet.

Dédé keek even op en glimlachte fijntjes. Zij kende de zee, de blanken, de ketenen. Haar moeder vertelde onverstaanbaar verder.

‘Er waren daar veel meer gevangenen.’ Ze hoopte haar zus terug te vinden. Hoopte dat ze zouden worden uitgewisseld voor andere krijgs-

gevangenen, voor geld, wapens misschien. Ze moest er eindeloos wachten, ingeklemd tussen wanhopigen, voor ze met een kano naar het grote schip werd gebracht dat uit de kust lag, verscholen, als een kaaiman wachtend op zijn prooi.

Op zee probeerde ze zich van het gejammer om haar heen af te sluiten. Ze zong liedjes in haar hoofd. De doordringende stank had ze getracht te verdrijven door aan thuis te denken. Maar nadat het mooiste meisje uit haar dorp dagen van haar plek tegenover de hare was weg geweest en bij terugkeer haar ogen rood hilde, hielp niets meer. Toen ze na de ellendige zereis eindelijk weer land in zicht kregen, mochten ze nog steeds niet van het schip. Het stenen fort, eenzelfde als waarvan ze waren vertrokken, dat voor hen oprees uit de golven, staarde hen begerig aan. Dagenlang schommelde het schip op de golven. Pas toen werd ze er zeeziek van. Haar lijf kon de zee niet langer verdragen.

Aan wal hadden ze hen met zoet water gewassen, na al die maanden, en wat fatsoenlijks te eten gegeven. Hun huid werd met olie ingesmeerd. ‘Zo zagen we er gezonder en sterker uit dan we ons voelden. Op het plein werden we een voor een verkocht.’ Fort Zeelandia, dat hen dagenlang van veraf had aangestaard, prikte nu in de rug. Van boven op de poort van het kruithuis keek het wapen met de verdrinkende leeuw op haar neer. De klauwen van de leeuw voelde ze niet veel later in haar huid. Het brandmerk, een scherpe pijn. ‘Hevig en anders dan andere soorten pijn. Anders dan maagpijn van de honger, of de pijn van suikerriet dat je handen openhaalt, pijn aan je polsen waarvan het vel door touw of ketens is opengeschuurd, of van de steken van de mug. De pijn bijt op een enkele plek, maar golft door je hele lichaam.’

Dédé knikte zacht. Het teken van plantage Waterland. Ze voelde voorzichtig aan het brandmerk op de arm van haar moeder, ribbelig als boombast. Ze streek over het litteken op haar rug, nog van de Afrikaanse kust. Het was daar niet bij gebleven. Er waren tekens van zweepslagen bijgekomen. Al op het schip hadden ze haar afgeranseld. Daarna voelde ze aan haar eigen litteken op haar rechterarm. Haar moeder pakte haar stevig beet en gaf haar precies op die plek een warme zoen. Dédé wilde dat ze verderpraatte, dat ze nooit ophield met vertellen, alsof alleen zij tweeën bestonden, alleen zij tweeën, alsof de plantage er niet was. Maar het verhaal was verteld. Ze moest wachten op een volgende keer.

‘Zo is het gegaan,’ zei het meisje zacht. ‘En nu zijn we hier.’ Ze keek

om zich heen. De kleine hut, de vloer van ruwe aarde, de matjes in de hoek waar ze 's nachts op sliepen, zichzelf en haar moeder en andere moeders met hun kinderen. Plantage Boxel. Aan de Surinamerivier, voorbij de Parakreek. Zoet water. Niet ver van Waterland, waar haar moeder eerst naartoe was gebracht. Haar vader was er jaren geleden verkocht. Haar moeder had om hem gerouwd, treurde nog steeds om hem. Het was een vreemde rouw, een lege rouw, zonder dode, maar met een zinloze hoop, als een open wond die maar moeizaam heelde. Ze wist niet meer hoe haar vader eruitzag. Ook niet waarheen hij was gevoerd. Of waarom. Of hij nog wel leefde. Ze had alleen hun vroeger nog. Sinds de opstand op plantage Vredenburg, die vlak bij Boxel lag, en de verwoesting van een aantal plantages door gevluchte slaven, waren de directeuren voorzichtiger, maar ook strenger. Misschien was haar vader aan de andere kant van het woud, ergens aan de Commewijne. Ze hoopte dat hij verder weg was, bij de Cottica, in een dorp van weglopers. Verscholen in de bossen, met een eigen machete en een veldje voor tayer en kippen.

Zij hadden ook een veldje dat ze mochten bebouwen. Tayer hadden ze op hun kostgrondje, en okra, bataten, bakbananen en erwten. Soms kregen ze gezouten vlees of bakkeljauw. Het veldje was niet van henzelf. Niets was van henzelf. De kleren die ze droegen niet, hun namen niet, hun eigen lijf zelfs niet. Het kostgrondje moesten ze goed bewaken. Zorgen dat niemand anders ervan at. Of een stukje van de grond inpikte. Dat er 's nachts geen dieven van de andere plantages kwamen om hun gewassen te stelen. Spullen ruilen met slaven van andere plantages mocht niet. De directeur liet daar streng toezicht op houden. Bij overtreding werd er gezweept. Lang gezweept. Dat had ze zelf gezien. Dat had ze moeten zien, samen met de anderen.

Ze was negen. Groot genoeg om het onkruid te wieden dat steeds weer tussen het suikerriet opdook. Samen met de andere kinderen. Om vijf uur 's ochtends klonk de hoorn; het teken dat ze moesten opstaan. Rond zes uur, nog voor het licht werd, moest iedereen bij het suikerriet aan het werk zijn. Bij de molen mocht ze nog niet komen. Alleen de groten mochten daarnaartoe. En het nieuwe meisje moest erheen. Bij de molen waren er door de eeuwige eb en vloed altijd mensen, dag en nacht. Ook voor hen was het gevaarlijk. Als een vinger of hand bij het invoeren van het suikerriet tussen de rollen kwam, moest iemand de

sluisdeur meteen sluiten en daarmee het molenrad tot stilstand brengen, of anders de hand afhakken, voordat het hele lijf door de persrollen werd vermalen. Er hing een hakbijl naast het rad. Ze wist niet of het echt waar was, of dat de groten dit verhaal steeds opnieuw vertelden om de kinderen bang te maken.

Vanaf een uur of acht deed de blankofficier namens de directeur zijn ronde. In een bootje liet hij zich in de trems rond de plantage varen en op plaatsen waar gewerkt moest worden, kwam hij controleren of het wel gedaan werd. Gewied, gekapt, sloten uitgediept. De blankofficier had dan al ontbeten. De slaven kregen op het heetst van de dag, ergens tussen twaalf en twee, pas tijd om voor het eerst die dag iets meer dan een haastig stuk fruit te eten.

Ze keek altijd om zich heen, luisterde naar de beesten, of ze voor gevaar waarschuwden, naar het gekraak van takken, plotseling geplons, een opvliegende vogel, iedere verandering. Ook al hoorde ze de blankofficier aankomen, dan nog schrok ze van zijn zware stappen, zijn strenge blik, de hoge laarzen, de zweep die dreigend achter hem aan kronkelde, als een slang op zoek naar zijn buit. Hij kon haar heel lang aanstaren, gewoon om te kijken hoe ze reageerde, of ze schichtig keek, schuldig, brutaal, onverschillig. Hoe ze ook keek, ze kreeg altijd een opmerking, boos, verongelijkt, sarcastisch, maar nooit had hij een reden gevonden om haar te slaan. Bijna nooit. Zelden. Daar zorgde ze voor, ze dacht althans dat ze er invloed op had, als ze op een bepaalde manier terugkeek, dan sloeg hij niet. Zeker en rustig, maar niet verwaand, mild, maar niet onverschillig. In de tijd van de kinderpokken had hij ongerust naar haar gekeken, met interesse, bijna bezorgd misschien. Er waren al velen aan de *hete koorts* en aan de kinderpokken overleden. Dat was voor de plantage-eigenaar, de baas van de directeur, een hoge kostenpost. Zo was haar dat wel eens uitgelegd. Plantage-eigenaren had ze nog nooit gezien. Die woonden ver weg in de stad of helemaal overzee. Die hadden het niet graag als er slaven doodgingen. Niettemin gingen ze dood, niet enkel vanwege ziekten, dat moesten de eigenaren, zelfs die aan de andere kant van de oceaan, toch ook wel weten.

Jaren geleden was het slavenschip Leusden de verkeerde rivier op gevaren en op de Marowijne vastgelopen en verongelukt. Bijna zevenhonderd mensen zaten achter dichtgetimmerde luiken opgesloten in

het ruim en verdrongen in het troebele water. Ze hadden geen kant op gekund. Slechts zestien van hen hadden het weten te overleven. Een van hen was Marten, die eigenlijk Quassi heette, toen nog een jongen. Hij was inmiddels groot en sterk genoeg om het molenrad te bedienen. Hij was acht jaar ouder dan zij. Hij had een donkere droefheid in zijn ogen. Zijn stem was zacht alsof hij alleen nog durfde te fluisteren. In het opdringerige lawaai van het molenrad leek hij langzaam te verdwijnen. Hij had nooit over het drama durven praten en toch wist iedereen op de plantage ervan. Hij was niet de enige met een jas van verdriet om zich heen, alleen was zijn verhaal anders dan dat van de anderen, de misère omvangrijker, ontzagwekkender. Er zaten nu eenmaal meer stemmen in zijn hoofd, die in zijn slaap om hulp bleven roepen.

De trezen moesten steeds opnieuw uitgediept worden. Daar waren de grote, sterke veldslaven voor. Via deze sloten werd het suikerriet per pontjes aangevoerd. Het zou te veel tijd kosten de slaven het riet op de rug te laten sjuuwen. En te veel slaven. Dat het zwaar werk was woog nauwelijks mee in de afweging. Vooral de grote molentrens was belangrijk, die moest iedere drie of vier maanden uitgebaggerd worden. Er had zich een dijk langs gevormd die stevig moest blijven zodat hij bij regen geen modder zou terugstorten. Bij springtij moest er voldoende water de sloot in kunnen lopen, dus dat uitdiepen was erg belangrijk. De velden moesten steeds worden gewied. Na elke oogst, elke drie of vier maanden, moest het riet weer worden aangeplant.

Voor goede suiker moest het riet op tijd geogst worden, meteen gekookt en niet te veel schuimen. Het koken in de grote, zware *kapa's* was gevaarlijk werk, de gloeiendhete melasse gaf lelijke brandwonden, dat had ze gezien. Het riet moest op tijd worden gemalen, niet te vroeg. Een oud veld was beter dan een jong veld. Jonge scheuten riet, die snel waren gegroeid, gaven een waterachtig sap dat lang gekookt moest worden en een slechte kwaliteit bruine suiker opleverde. Het riet moest ook zeker niet te laat gemalen worden, als het overrijp was.

De suiker kon bedorven worden door er voor het filteren te veel kalk bij te doen, of erger: door hem aan te laten branden. Bovendien moest er niet te veel riet tegelijk verwerkt worden. Dan bleef het sap te lang in de bakken en werd het zurig. De sterke mannen moesten zorgen dat er altijd genoeg brandhout was, voldoende om al het geogste riet te koken.

Er moest veel gebeuren. Er kon dus veel fout gaan, en elk foutje werd gezien en bestraft. Als een veld geogost was, moesten de overgebleven stokjes riet in bosjes bij elkaar gebonden worden en afgehakt. Meestal deden de vrouwen dat, haar moeder ook. De lange stengels moesten naar de molen gebracht worden en tussen cilinders worden fijngeperst tot het eerste groene sap. De bladeren die op de rulle grond waren achtergebleven, werden bij windstil en droog weer verbrand. Ook als er wormen in het riet zaten, moesten de velden worden platgebrand. Later schoten de nieuwe sprietten als nieuwsgierige kinderen uit de grond. Op de open plekken waar ze angstvallig onder de grond waren gebleven, moest Dédé nieuwe stekjes poten. Schoffelen deed ze ook, samen met de andere kinderen en de mannen die te oud waren geworden voor zwaar werk. Van hen waren er niet veel.

's Avonds controleerde haar moeder haar voeten op zandvlooien, zoals alle moeders deden. Als ze op een rode, jeukende plek wat vond, peuterde ze met een naald de beestjes onder haar teennagels vandaan. Anders zogen ze zich vol bloed, legden eitjes en maakten zweren die met een mes weggesneden moesten worden en moeizaam genazen. Hoewel de naald soms pijn deed, genoot ze van de aandacht die ze op deze momenten van haar moeder kreeg.

OP EEN AVOND was er rumoer bij de hutten. Er scharrelde een blanke man rond. Niemand had hem eerder gezien. Hij hoorde niet bij het grote huis. Dédé had eerst alarm geslagen en de jongere jongens en meisjes hun hut in gedreven. Voorzichtig was ze gaan kijken. Hij had geen wapens bij zich, geen zweep. Zijn kleren waren vaal en bij de mouwen versleten. Al droeg hij schoenen aan zijn voeten, toch zag hij er nauwelijks beter gekleed uit dan zijn toehoorders. Voorzichtig, bijna bedeesd, met zachte stem sprak hij hen toe. Hij zei dat hij was gekomen om hun over zijn god te vertellen, die hen kon beschermen en behoeden voor verval. Troost en heil kon hij bieden. Een ondoofbaar licht zou over hen stralen als hij hun maar mocht vertellen van de goede daden van zijn heer. Hij was niet alleen. Nog twee broeders en een echtpaar waren van overzee gekomen om de *Arowakken*, maar ook hen, de onderworpenen, het woord van hun god te brengen. Ze leefden een eind verderop, in hutten niet veel anders dan die van hen, en waren speciaal voor hen naar hier gekomen. Ze geloofden dat hun god evenzeer de neger-slaven kon verheffen.

‘Want de slaaf die in den Here geroepen is, is een vrijgelatene van de Heer; ook is hij die als vrije geroepen is, een slaaf van Christus,’ zei de man met gedragen stem. ‘Jullie zijn gekocht en betaald. Wees geen slaven van mensen. Een bekeerde slaaf is, als dienaar van God, een geheiligd mens, net als zijn meesterbroeders. Voor een slaaf is de doop beslissender dan een brief van vrijlating.’

Dédé staaarde hem vol ongeloof aan. Om hun vertrouwen te winnen vertelde de man dat hij en zijn volk waren opgejaagd en verdreven, net als zij. Zijn heer had hen behoed en nu waren ze hier. Dédé en haar moeder zaten met de anderen in een kring om hem heen. De kleintjes waren in de hut gebleven. Quassi zat een eindje verderop. Hij had zich teruggetrokken onder een boom en roerde afwezig met een

stokje in de aarde. Af en toe keek Dédé naar hem om; hij keek niet op. Dédé zag hoe haar moeder ademloos naar de blanke man staarde. Zijzelf voelde enkel verwarring en ongeloof. Een blanke zo arm als zij? Plotseling schoot het blauw van een tangare weg tussen de takken, zijn heldere geluid sneed door de lucht. De zachte stem van Quassi, nauwelijks hoorbaar: ‘Wegwezen, snel.’

Voor iedereen kon opstaan, kwam tussen stekelige bladeren de blankofficier tevoorschijn. Hij greep de rafelige man bij zijn armen en bond die op zijn rug. ‘Je hebt van de directeur toch heel helder een verbod gekregen? Moet ik het je nog duidelijker maken, Hans? Hier zomaar komen prediken. Dit, alles hier, is eigendom van Pels. Ook de slaven. Ook hun gedachten. Als ze die al hebben. En hun geloof.’ Hij maakte een weids armgebaar en uiteindelijk bleef zijn wijzende vinger steken bij Quassi, die ondanks zijn imposante verschijning en zijn natuurlijke overwicht over zijn eigen mensen onder de starre blik van de blankofficier ineenkromp tot een klein hoopje mens. ‘Marten... jongen...’ was het enige wat de man heel langzaam en dreigend zei. Hij verlegde zijn vinger en zijn blik naar Hans: ‘In Paramaribo hebben we jullie al weggejaagd. Jullie, met jullie verachtelijke dweperijen. Wat kom je hier nog doen?’

Zonder op een antwoord te wachten liet hij zijn zweep op de man neerdalen. Een rode striem verscheen in diens nek. Dédé hapte naar adem. Een blanke man die gezweept werd. Ze kon niet geloven wat ze zag. Nog een keer het snerpende geluid. De man dook ineen en viel smekend op zijn knieën. De blankofficier blikte de groep rond en keek haar doordringend aan: ‘Wilhelmientje, kijk maar goed: niet alle blanken zijn te vertrouwen.’

Hij knikte een keer ten teken dat ze allemaal moesten wegwezen. Haar moeder trok Dédé aan haar arm mee naar de beschutting van hun hut. Achter haar trok de blankofficier Hans mee. Ze durfde nog een keer om te kijken. Tot haar verbazing werd het touw om de polsen van de vale Hans losgesneden. Zonder af te wachten rende hij het pad op, terug de bossen in. De blankofficier liep op zijn gemak terug naar het pontje waarmee hij was komen aanvaren. Dus toch. Er was wel degelijk verschil. Steeds. Altijd.

Omdat Quassi altijd bij de molen werkte, zag ze hem in het begin niet veel, tot ze groter was en haar opgedragen werd suikerriet bij de molen af te leveren. Hij vormde samen met het enorme molenrad het middelpunt van de ruimte en iedereen luisterde naar hem, hoe zacht hij ook sprak. En hij luisterde naar haar als ze hem vertelde van een harige spin, een dikke slang of wrattige kikker die ze in de velden had gezien, de blauwe *morpho* die ze had zien vliegen of over de vogel die ze had gehoord. Of van een ruzie waarover werd geroddeld. Ze liet hem het eelt op haar handen zien en de schrammen op haar huid.

Een keer had hij haar gevraagd haar hand in de zijne te leggen. Aandachtig bestudeerde hij het ruwe eelt dat als een kabeltje aan de voet van haar vingers lag. Hij wreef er met zijn duim over en gaf er vervolgens een zoen op. Verlegen had ze hem aangestaard en zich zonder iets te zeggen omgedraaid. Steeds was ze bij hem teruggekomen en inmiddels knipoogde hij als ze elkaar in het zicht kregen, vroeg hij haar hoe het ging, raakte haar handen aan bij het overnemen van het suikerriet, veegde haar haar naar achteren als het in haar gezicht hing, beroerde even haar bovenarm als ze bij hem wegliep. Hoe ouder ze werd, hoe meer troost het haar gaf zijn grote, glimmende lijf bezig te zien. De ferme bewegingen, krachtig en vloeiend, contrasteerden met die zachte fluisterstem, waarmee hij haar aansprak als hij het riet van haar aannam. Zijn droevige ogen konden haar zo intens aankijken dat ze het gevoel had dat hij een hand op haar hoofd legde, of eerder op haar buik. Daar begon het te kriebelen, de onrust daalde neer in haar ingewanden en haar lendenen, en steeg via haar navel en haar borsten op naar haar hoofd, haar armen, haar adem. Een gevoel dat zo overweldigend was, op een bepaalde manier zo overheersend dat het haar heel eventjes de pijnlijke handen en voeten, de eeuwig knagende honger en de zere rug deed vergeten. Alleen daarom al was ze hem dankbaar. Ze voelde zich, misschien wel juist door zijn gereserveerde houding, spaarzame aanrakingen en afwezige blik, onrustiger, maar ook ronder en vrouwelijker dan bij anderen. Alleen in zijn buurt voelde ze zich veilig en geborgen en was haar lichaam alleen van haar. Alleen bij hem was ze trots op haar ontluikende borsten en ronde billen, die haar voor het overige slechts in de weg zaten en waarvoor ze zich in het zicht van de blanken geneerde, omdat die meenden dat haar lichaam niet van haar was maar hun toebehoorde.